

права, 6) державного права, 7) цивільного права і цивільного судоустрою і судочинства, 8) кримінального права і кримінального судочинства, 9) поліцейського права, 10) фінансового права, 11) міжнародного права, 12) політичної економії і статистики, 13) церковного законодавства [22, 926–927].

Таким чином, у наукових і практичних розробках камералістів мали місце спроби системного викладення основ фінансового управління і визначення окремих теоретичних основ і складових фінансової і фінансово-правової наук. Викладання політичної економії і камеральних наук в університетах Російської імперії сприяли підготовці фахівців фінансово-правової сфери, необхідних як для управління державним майном, так і для викладання фінансово-правових дисциплін у вищих навчальних закладах. Саме камеральна складова юридичної освіти значною мірою сприяла виділенню фінансів, поліцейського і фінансового права у самостійні сфери наукового дослідження.

1. Янжул И.И. Основные начала финансовой науки: Учение о государственных доходах. – М., 2002.
2. Зонненфельс И. Начальные основания полиции или благочиния / Пер. с нем. – М., 1787.
3. Пушкарёва В.М. История финансовой мысли и политики налогов: Учеб. пос. – М., 2003.
4. Історія економічних вчень: Підручник: у 2 ч. / За ред. В. Базилевича. – Ч. 2. – К., 2005.
5. Копытов Ю.А. Административное право. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://mobile.uchebniki.ws>.
6. Энциклопедический словарь Ф. Брокгауза и И. Ефрона. – СПб., 1890 – 1907 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://brockhaus-efron-encyclopedia.info>.
7. Хошуляк В.В. Камералістика та її вплив на становлення вітчизняної науки фінансового права XIX ст. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2013. – № 6. – Т. 1.
8. Каратаев Н.К. Возникновение политической экономии в академии наук [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://lib1.textedu.ru/docs/895/index-577569.html>
9. Каратаев Н.К. Экономические науки в Московском университете (1755–1959). – М., 1956.
10. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб. – 1864. – Т. 1.
11. Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905) / Под ред. М. Чубинского, Д. Багаля. – Х., 1908.
12. Коропецький І.-С. Українські економісти XIX століття та Західна наука. – К., 1993.
13. Левитський В. Якоб Людвиг Кондратьевич // Юридический факультет Харьковского университета...
14. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб., 1864. – Т. 2 – Отд. 1.
15. Андреевский И. Благоустройство и благочиние // Энциклопедический словарь. – СПб., 1891. – Т. IV.
16. Григорьев В.В. Императорский С. Петербургский университет в течение первых пятидесяти лет его существования. Историческая записка. – СПб., 1870.
17. Гинзбург Ю.В., Ильина Т.Н. Образование и государственная служба: попытки введения специализации на юридических факультетах в России. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.lexed.ru/pravo/theory/ezegod52?gin.html>
18. Сурилов А.В., Ефимов П.Е. От лицея – к юридическому институту // Очерки развития науки Одессы. – О., 1995.
19. Из истории Ришельевского лицея [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.rl.odessa.ua>.
20. История финансового права России: Сб. ст. / Под ред. А. Ялбулганова. – М., 2005.
21. Яснопольский Н.П. Специализация учебных планов преподавания и занятия науками юридическими, государственными и экономическими в высших учебных заведениях России. – К., 1907.
22. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб., 1865. – Т. 3.

Pasichnyk N.І. The influence of the cameralistics on the financial and legal science's formation in the Ukrainian universities in the 19th c. In this article is analyzed the impact of cameralistic science on the development of the Finance and Financial Law as the independent scientific areas, the peculiarities of the cameralistics teaching in the universities of the Russian Empire's Ukrainian provinces in the nineteenth century.

Key words: finance, financial science, political economy, financial law, cameralistic sciences, mercantilism

М. Е. Кругляк

МОТИВАЦІЯ ВСТУПУ ДО ВИЩОЇ ШКОЛИ АБІТУРІЄНТІВ З НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.

У статті розглянуто основні мотиви вступу абітурієнтів до ВНЗ Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст.. Доведено домінування прагматичних мотивів і показано пільги, які надавала вища школа для її випускників.

Ключові слова: студентство, мотивація вступу, прагматизм

Інститут вищої освіти нині переживає кризовий стан, зумовлений, передусім, падінням її престижу, загальною доступністю до неї для людей, навіть із невисоким рівнем інтелектуального розвитку, комерціалізацією та корумпованістю сфери освіти, зниженням рівня професіоналізму випускників ВНЗ та, відповідно, їх викладацького складу. На жаль, у сучасних реаліях закінчення вищого навчального закладу не гарантує стовідсоткового працевлаштування, не кажучи вже про високу оплату праці. Звідси, актуальним є вивчення досвіду попередніх поколінь і шляхів виходу з кризи цієї галузі суспільної діяльності. Метою нашої статті є визначення мотивів, якими послуговувалися абітурієнти з Наддніпрянської України в другій половині XIX – на початку XX ст., і порівняння їх із мотивами абітурієнтів сучасної України.

Зауважимо, що проблема вибору вищого навчального закладу цікавила ще дореволюційних педагогів і громадських діячів. Це знайшло відображення в публіцистичних статтях Ф. і А. Фортунатових [1; 2]. Важливо, що автори розподілили абітурієнтів на різні групи, наголошуючи на домінуванні нематеріального складника серед «ідеалів» гімназисток і прагматичного – серед більшості студентства. Радянські історики проблемі вибору фаху, з боку майбутніх спеціалістів, приділяли мінімальну увагу, наголошуючи, в основному, на наукових, службових і станових привілеях випускників державної вищої школи, не зупиняючись окремо на правовому статусі студентства закладів неурядового сектору, більшість якого становили жінки й євреї (Б. Дубенцов, А. Іванов [3; 4]). Сучасні українські науковці (О. Драч, Л. Смоляр [5; 6]) акцентують увагу на мотиваціях вступу до ВНЗ жінок, їхній боротьбі за здобуття рівних прав. Окрему нішу займають публікації з життя духовного студентства (В. Тарасова, Н. Шип [7; 8]). Втім, комплексного аналізу мотиваційної складової навчального процесу у вищій школі Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст. поки не зроблено.

Серед джерел, опрацьованих за підготовки статті, відзначимо опубліковані та неопубліковані матеріали. Першу групу складають документальні джерела, зокрема офіційні документи законодавчого [9] і статистичного [10] характеру. Вагому роль відіграють матеріали переписів єврейського студентства [11–13], що дають змогу виявити відмінність мотивації вступу до вишів іудейської молоді, що є цінним, з огляду на недослідженість проблеми в історіографії. Не менш важливим є звернення до студентських спогадів О. Аптекмана, М. Леваковського, М. Рильського, І. Фещен-

ка-Чопівського [14–17]. Серед неопублікованих матеріалів виділимо документи Центрального державного історичного архіву, м. Київ (ф. 707), Держархіву м. Києва, Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (ф. 162), які є зразками офіційної документації українських ВНЗ, зокрема Київських – політехнічного (ф. 18 Держархіву м. Києва) і комерційного (ф. 153) – інститутів, вищих жіночих курсів (ф. 244).

Проведені соціологами у 2006 і 2009 рр., опитування дають підстави стверджувати, що для українського студента прагматичні й утилітарні мотиви є домінуючими за вступу. Викликає занепокоєння, що для третини опитаних неважливо, який фах обрати, і таких більше, ніж тих, для кого навчання є можливістю для самовдосконалення. Так, «стати висококваліфікованим спеціалістом в обраній галузі» було важливим для 50 % у 2006 р. і 53 % – 2009 р.; «підвищити свій соціальний статус, мати більш престижне становище у суспільстві» – 37 і 38 %, відповідно; «забезпечити стабільний матеріальний статок у майбутньому» – 55 і 51 %; «отримати диплом (все одно який)» – 33 і 36 %; «вища освіта забезпечить цікаве коло спілкування в теперішньому і майбутньому» – 15 і 14 %; «вища освіта надасть можливість стати культурною, високоосвіченою людиною» – 29 і 27 % [18, 56–57].

Мотиви вступу до вищої школи Наддніпрянської України в другій половині XIX – на початку XX ст. для більшості абітурієнтів мали прагматичний характер, адже закінчення ВНЗ надавало значні наукові та службові пільги, зокрема відстрочку від військової повинності. Згідно зі «Статутом про військову повинність» (1874 р.), призовний вік чоловіків сягав 21 року, а термін служби для осіб із вищою освітою становив 6 місяців [9, 9]. Відстрочка від військової повинності для студентів надавалася до 27 років – для тих, хто навчався у ВНЗ з 4-річним і меншим курсом наук; до 28 років – якщо курс був не менше 5 років [19, 536]. Такою ж відстрочкою користувалися й слухачі вищої «вільної» школи, тобто, закладів освіти неурядового і приватного секторів. Це право було здобуте після введення в дію закону і правил 19 грудня 1911 р., коли заклади неурядового сектору за багатьма критеріями були зрівняні з державною школою [20, 76].

Здобуття вищої освіти в державних ВНЗ надавало їхнім випускникам і службові пільги, а саме: право на затвердження в чинах X та XII класів, незалежно від станового походження та без попередньої вислуги років. Так, право на X клас (посада колезького секретаря) надавалося випускникам закладів відомства Міністерства народної освіти (МНО) та Православного сповідання із кандидатським ступенем; ті ж, хто закінчив зі званням дійсного студента, отримували тільки XII клас (губернського секретаря) [21, 10,25]. Носії X класу здобували право на почесне громадянство; серед інших пільг – отримання юридичної свободи для тих, хто не належав до податного стану [7, 264–265]. Випускники спеціальних інститутів здобували звання інженера-технолога, інженера-будівельника, вченого агронома, а на державній службі затверджувалися на штатні посади техніків у чині X (якщо закінчили курс в інституті з відзнакою) або XII (без відзнаки) класів [21, 12,18]. Серед інших пільг – можливість працювати керівниками фабрик і заводів, споруджувати промислові та житлові приміщення, завідувати казенними сільськогосподарськими фермами, станціями, викладати у вищій спеціальній школі, претендувати на зарахування до стану особистих почесних громадян, а за умови десятирічної плідної роботи керівниками фабрик і за-

водів – отримати спадкове почесне громадянство [22, 7–7зв.]. Надання службових переваг випускникам ВНЗ розглядалося владою як засіб підтримки притоку молоді до них. На межі XIX–XX ст. становий склад вищої школи демократизувався й уряд прагнув домогтися зменшення кількості студентства, шляхом скасування пільг. Втім, потреба у чиновниках з вищою освітою змусила владу не позбавляти випускників службових привілеїв [3, 92,101].

Випускники «вільної» вищої школи до 1911 р. були безправними. «Положення про вищі жіночі курси в Києві» (1878 р.) визначало, що курси «мають на меті дати дівчатам, які закінчили курс гімназії чи інституту, можливість продовжити подальшу свою освіту» [23, 2]. По закінченні перебування на курсах, слухачкам видавалися свідоцтва двох розрядів: для отримання першого треба було мати з усіх обов'язкових предметів на випускному екзамені оцінку не менше 4,5, а з обов'язкових – не менше 3. Для отримання свідоцтва другого розряду перша оцінка мала становити не менше 3,5, інша – не менше 3. Слухачкам, які мали нижчу успішність, видавали посвідчення про відвідування курсів [24, 162]. Ситуація суттєво змінилася з прийняттям закону від 19 грудня 1911 р., який, в разі складання остаточних іспитів та іспитів на звання вчительок середніх навчальних закладів в державних екзаменаційних комісіях для осіб чоловічої статі при університетах, дозволяв жінкам отримати університетський диплом та рівні із чоловіками вчені права; надавав звання вчительки середніх навчальних закладів, із правом викладати предмети спеціалізації в нижчих та середніх жіночих і чоловічих навчальних закладах. Курсистки, за умови успішного складання іспитів, здобували при університетах вчені ступені магістра і доктора, обіймали посади з навчальної частини в урядових навчальних закладах з тією ж винагородою, що й чоловіки, включаючи пенсію і державні виплати [25]. Єдине, чого вони були позбавлені – можливості здобувати рівні із чоловіками службові та станові права. Закон від 1 липня 1914 р. «Про приватні навчальні заклади, класи і курси МНО, що не користуються правами урядових навчальних закладів» надавав вказані переваги за освітою чоловікам, випускникам неурядових чоловічих і змішаних ВНЗ з університетською програмою. З 1916 р. чоловіки отримували університетські дипломи в державних екзаменаційних комісіях при університетах та неурядових закладах [4, 195].

Саме наявністю значних пільг для випускників закладів вищої державної школи можна пояснити байдужість вступників до обрання фаху: документи подавалися на той факультет, на який легше було вступити, із можливістю в майбутньому змінити свій фах. Отже, прагматизм і меркантильність домінували серед інших мотивів. «Розрахунки наші при виборі факультету, – згадував один зі студентів Київського університету 1860-х рр., – були досить прості: добре матеріальне забезпечення в майбутньому – і більше нічого. Наукова ціль, якщо і була в нас (що, однак, сумнівно), то вона стояла на останньому плані: зробитися вченими людьми ми не думали, а сподівалися бути зразковими поденниками» [26]. Для багатьох вступників цей мотив посилювався аспектом престижності вищу. Так, серед університетських факультетів надавали перевагу юридичному та медичному, а на початку XX ст. доволі модним, в т. ч. й серед гімназистів, стало здобуття вищої спеціальної освіти [17, 14]. Чи такий приклад. З-поміж усіх духовних академій Російської імперії, найпрестижнішою вважалася Київська, звідки виходили «найбільш благодійні, вчені, діяльні й талановиті люди» [27, 1].

Не менш привабливими були вищі навчальні заклади для незможного студентства, яке прагнуло покращити матеріальне становище шляхом отримання різної допомоги – звільнення від плати за навчання, стипендій, одноразових виплат [15, 112]. Найбільшою мірою цей мотив був характерний для вихованців закладів закритого типу. Небагатих юнаків приваблювала можливість перебування на час навчання на казенному утриманні, а по закінченні ВНЗ – гарантовано отримати роботу за розподілом. Отже, класицизм і догматизм навчання у закритих установах поступалися місцем упевненості в достатньому облаштуванні побуту [10, 25–26]. Прослідкуємо мотиви вступу, якими керувалися абітурієнти Київської духовної академії. Так, для вихідців з селян життя настоятеля церкви уявлялося легшим від селянського, а навчання давало змогу вийти з податного стану. Для вихідців зі священницьких родин важливе місце посідало прагнення перерости своїх батьків. Для кар'єристів навчання в КДА ставало першим етапом на шляху до святихого самовизначення, що було можливим за переходу з духовної академії до університету чи одразу по її закінченні [8, 20].

Проведене 1909 р. в КПІ анкетування дає змогу з'ясувати мотивацію вибору факультету серед студентів технічних ВНЗ. Так, 58,9 % опитаних обрали факультет за бажанням, але прагматичні мотиви (неможливість вступу до університету, кар'єрне зростання) посідали значне місце (23,4 %), 15,1 % респондентів взагалі пішли до КПІ випадково [28, 179].

Децю іншою була градація мотивів у жінок. Так, 40 % вільнослухачок, які відвідували 1907 р. лекції в університетах, найголовнішими мотивами вступу до вищої школи визнали прагнення до наукового самовдосконалення, якого вони тривалий час були позбавлені та бажання вчитися [6, 99]. Для незможних цей мотив посилювався можливістю заробити кошти на проживання [29, 7]. Суттєвим був і мотив кар'єрного зростання, зокрема й наукового, прагнення посісти вагоме місце у суспільстві, через набуття рівних наукових і службових прав. Особливо сильним цей мотив був у перші роки діяльності Київських вищих жіночих курсів (ВЖК), коли курсистки все ще перебували в стані надії здобути рівний правовий статус зі студентами-чоловіками, та після оприлюднення закону від 19 грудня 1911 р. З іншого боку, здобуття права на вищу освіту ставало одним із завдань жіночого емансипаційного руху, а питання жіночої освіти перетворювалося на «гасло свободи» [5, 354]. Для гімназисток, через матеріальні труднощі, «домостроевські» порядки в сім'ї й осуд суспільства, вища освіта була «забороненим плодом», «найпалкішою мрією», а тому можливість вступу на ВЖК була важливішою, ніж здобуття певного фаху [1].

Домінуючим мотивом для єврейської молоді було навчання за покликанням (44,5 % студентів та 71,5 % курсисток [11, 19]), для 23 % – можливість вступу до ВНЗ, крізь сито процентних норм і працевлаштування по закінченні навчання [12, 22]. Звідси – популярність серед євреїв медичного й юридичного факультетів [13, 7].

Мотиви, якими послуговувалася молодь за вступу до вищої школи, зумовили на початку ХХ ст. серед педагогів навіть дискусію. В одному з виступів А. Фортунатов спробував відповісти на питання: «Для чого люди йдуть до вищої школи?», подавши ієрархію мотивів молоді. На першому місці знаходилися матеріальні чинники, тобто, вибір фаху, який дав би після випуску високооплачуваний стабільний заробіток; на другому – моральні мотиви (мета здобуття вищої освіти – бажання бути корисним суспільству, служити народу; особливо вагоме місце ця група мотивів посідала в

епоху ліберально-демократичних перетворень Олександра ІІ, прикладом чого є спогади абітурієнта Харківського університету 1870 р. О. Аптекмана: «Про що мріяв? До чого прагнув? Ну, звичайно, насамперед – знання, розвитку, аби стати корисним для суспільства членом. То був завіт 60-х років, тому вчили нас Писарев, Добролюбов і Чернишевський в першу чергу. Переді мною носилися образи Базарова, Лопухова і Кірсанова. Так, – мріяв я, – треба жити» [14, 44]). На третьому – розумові (вища освіта потрібна, аби набуті нові знання й поповнити наявні) й естетичні (абітурієнти шукали естетично привабливу професію, в якій би вагоме місце посідала творчість). А. Фортунатов виділив і ряд мотивів, які не підлягали класифікації: йшли до ВНЗ, бо «так роблять інші», «так прийнято», «куди дітися, коли закінчили курс середньої школи», «так бажать батьки» [2]. Значення останнього не варто применшувати. Так, майбутній поет М. Рильський 1915 р. вступив на медичний факультет Київського університету, який його зовсім не цікавив, «по особливих обставинах» – на прохання матері [16, 7,437].

Отже, для абітурієнтів з Наддніпрянської України в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., як і для сучасної молоді, домінуючими за вступу до ВНЗ були матеріальні (прагматичні) мотиви, хоча його закінчення в ті часи все ж надавало значно більше пільг для випускника, ніж сьогодні. Вища освіта була престижною і нею було охоплено незначну частину суспільства. До кінця ХІХ ст., тобто, активної появи закладів вищої технічної освіти в Україні, можна вести мову про її становий характер (більшість студентів становили дворяни та духовенство). Мотиви вступу до закладів державного і неурядового сектору децю відрізнялися, зокрема для жінок більш важливим було прагнення до наукового вдосконалення. На жаль, сучасній молоді все менше зрозумілим є мотив «бажання бути корисним суспільству, служити народу», який був одним з домінуючих серед дореволюційного студентства, хоча в більшості випадків для молоді тогочасної й теперішньої мотиви вступу до ВНЗ мало чим відрізняються.

1. Ф. *Идеалы гимназисток* // *Вестник воспитания*. – 1914. – № 8.
2. *Фортунатов А. Зачем люди идут в высшую школу* // *Вестник воспитания*. – 1910. – № 7.
3. *Дубенцов Б.Б. Университетская политика царизма и вопрос о служебных преимуцествах по образованию на рубеже XIX–XX вв.* // *Вопросы полит. истории СССР*. – М.; Л., 1977.
4. *Иванов А.Е. Высшая школа России конца XIX – начала XX вв. Состав и юридический статус учебных заведений* // *Историограф. и истор. проблемы рус. культуры*. – М., 1982.
5. *Драч О.О. Вища освіта як нова модель соціальної поведінки жінок у період модернізації другої половини XIX ст.* // *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* – К., 2008. – № 15.
6. *Смоляр Л. Минуте заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II половини XIX – початку XX ст. Сторінки історії*. – О., 1998.
7. *Тарасова В.А. Высшая духовная школа в России в конце XIX – начале XX вв.* – М., 2005.
8. *Шип Н. Студенти Київської духовної академії та навчально-виховний процес (XIX – початок XX ст.)* // *Київська старовина*. – 2005. – № 4.
9. *Полное собрание законов Российской империи*. – Собр. 2. – Т. 49. – СПб., 1876.
10. *Отчет о состоянии Историко-филологического института князя Безбородко в Нежине за 1907–8 учебный год* // *Известия Ист.-филол. института князя Безбородко в Нежине*. – Т. XXIV. – Нежин, 1909.
11. *К характеристике еврейского студенчества*. – К., 1913.

12. Шейнис Д.И. Еврейское студенчество в цифрах. – К., 1911.
13. Одесское еврейское студенчество. – О., 1913.
14. Аптекман О.В. Общество «Земля и воля» 70-х гг. По личным воспоминаниям. – Пг., 1924.
15. Леваковский Н. Университет пятидесятих годов // Русская старина. – 1917. – № 7–9.
16. Рильский М. Зібрання творів: у 20 т. – Т. 19. – К., 1988.
17. Феценко-Чопівський І. А. Хроніка мого життя. – Житомир, 1992.
18. Садрицька С.В. Мотивація вступу до ВНЗ українських студентів: тенденції останніх років // Socioпростір: Зб. наук. пр. – Х., 2010. – Вип. 1.
19. Лаурсон А.М. Справочная книга для учебных заведений и учреждений ведомства Министерства народного просвещения. – 2-е изд. – Пг., 1916.
20. Держархів м. Києва, ф. 153, оп. 8, спр. 464.
21. Полный свод законов Российской империи: в 16 т., 5 кн. – Кн. 1, Т. III. – СПб., 1912.
22. Держархів м. Києва, ф. 18, оп. 1, спр. 4.
23. Держархів м. Києва, ф. 244, оп. 1, ч. 1, спр. 1.
24. Держархів м. Києва, ф. 244, оп. 1, ч. 1, спр. 20.
25. Держархів м. Києва, ф. 244, оп. 17, спр. 199.
26. Записки об университетской жизни (1860–1864) // Киевлянин. – 1864. – № 10.
27. ІР НБУВ, ф. 162, спр. 157.
28. Струмилин С.Г. Статистика и экономика. – М., 1979.
29. ЦДІАК України (м. Київ), ф. 707, оп. 261, спр. 18.

Krugliak M.E. The motivation for Entering the Higher School by the Naddniprovska Ukraine university entrant at the 2nd half of the XIX – the beginning of the XX c. In the article the basic motives for the entry to the Naddniprovska Ukraine universities at the 2nd half of the XIX – the beginning of the XX cc. are reviewed. The domination of pragmatic motives is proven. The privileges granted by the Higher School for the graduates are displayed.
Key words: students, motivation to entry, pragmatism

В. В. Швець

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС У ПОЛТАВСЬКОМУ КАДЕТСЬКОМУ КОРПУСІ (на матеріалах спогадів Михайла Домонтовича)

*На матеріалах спогадів М. Домонтовича, проаналізовано навчально-виховний процес у Полтавському кадетському корпусі.
Ключові слова: М. Домонтович, Полтавський кадетський корпус, навчально-виховний процес, кадети*

У зв'язку з розвитком міждисциплінарності гуманітарного знання, все більш актуальним стає осмислення місця людини в історії. У проблемному полі науки акценти зміщуються на вивчення соціокультурних процесів, основним ядром яких виступають особистість, мікрогрупа і спільноти різних типів. Професійний історик, дотримуючись корпоративних норм, розглядає та намагається зрозуміти свого героя в контексті тієї епохи, сучасником якої був. Актуальність нашого дослідження, скерованого на переосмислення і реконструкцію реалій навчально-виховного процесу у Полтавському кадетському корпусі, зумовлюється тим, що об'єктом є випускник цього навчального закладу, генерал російської армії Михайло Олексійович Домонтович. Мета статті зумовлена недостатньою розробкою теми сучасною історіографією, що, безумовно, актуалізує її наукову значущість.

А. Кривицький, спираючись на матеріали, роботи військових публіцистів, звернувся до характеристики офіцерського корпусу російської армії, вказуючи, що традиції мають важливе значення для духу армії: в них відображені і бойовий досвід, і національний характер. За багато років наукового забуття дається позитивна оцінка М. Драгомирова і його системи виховання. Вчений підкреслював вагомий моральний автори-

тет, що був властивий російському офіцерові в духовному вихованні солдатів [1]. Позитивний досвід морального виховання у військово-навчальних закладах Росії розглядався також у статті В. Рунова [2].

Нормативно-правовою базою функціонування кадетських корпусів у Російській імперії слугувало «Положение о кадетских корпусах» від 1886 р. [3]. У його вступній частині зазначалося, що кадетські корпуси отримали перший приблизний Статут з ініціативи Миколи I ще 1830 р. Після їх перетворення на військові гімназії, в 1866 р. було розроблено нове Положення. Однак учні військових гімназій набували недостатньо ґрунтовні військово-теоретичні знання, зокрема військово-практичні навички, тому продовжували навчання у військових училищах, націлених на підготовку стройових офіцерів. Відтак, визнавалося необхідним повернення до кадетських корпусів. У липні 1882 р., за рішенням Олександра III, проведена масштабна реформа військово-навчальних закладів. Створені в період реформ Олександра II військові гімназії, були трансформовані в закриті середні військово-навчальні заклади – кадетські корпуси.

Устрій кадетських корпусів більш повно відповідав їх призначенню як військово-навчальних закладів, що мали на меті всебічно готувати вихованців до переходу у військові училища. Для досягнення цієї мети було прийнято «Положение о кадетских корпусах» [3], в якому відображалися засадничі принципи організації навчально-виховного процесу. На посади офіцерів-вихователів у цих закладах призначалися офіцери, які відповідали необхідним вимогам як за моральними якостями й отриманій освіті, так і за службою. У кадетських корпусах зберігався поділ вихованців за віком, з присвоєнням їм найменування рот і призначенням у кожній з них ротного командира з-поміж найбільш досвідчених наставників, з обов'язаних скеровувати службову діяльність окремих офіцерів-вихователів довіреної йому роти, а також завідувати її майном. Підготовка стройового навчання кадетів покладалася безпосередньо на офіцерів-вихователів, під керівництвом ротного командира. В літній період навчання кадети двох старших класів зі стройової підготовки займалися прикладними військовими вправами. Визнавалося необхідним всебічне зміцнення роти, у тому числі виведення в літні навчальні табори, де основний час присвячували фізичній підготовці кадетів. Ці заходи мали покращити військову дисципліну і бойовий вишкіл, необхідний майбутньому офіцеру. Для заміщення унтер-офіцерських посад у ротному строю і для виконання обов'язків старших кадетів на посади віце-фельдфебеля і віце-унтер-офіцера стройової роти призначалися кращі вихованці останнього (сьомого) класу. Нарешті, визнавалося за доцільне зберегти в кадетських корпусах той же загальноосвітній навчальний курс, яким він був у військових гімназіях. До кінця XIX ст. у Російській імперії діяли вже 22 кадетських корпуси.

У контексті нашого дослідження вважаємо доцільним звернутися до безпосереднього досвіду діяльності кадетських корпусів, зокрема в Україні. За основу нами взято працю М. Домонтовича – «Полтавский кадетский корпус в первые годы его существования» [4], де в хронологічній послідовності подано спогади про перебування у Полтавському кадетському корпусі. Вельми прислужилася і робота І. Павловського – «Исторический очерк Петровского Полтавского кадетского корпуса. 1840–1890» [5], присвячена півстолітній історії цього закладу. Значну частину праці займають характеристики керівників навчального закладу, аналіз їхньої діяльності з удосконалення організації та методів вик-